De grote scheidsmuur tussen Rome en Reformatie

Over het juridisch element in de R.K. Kerk

Door mw. mr. dr. J.C. de Meijere te Amserdam

Het is 10 december 1520. Luther verbrandt het Kerkelijk Wetboek in het openbaar. Dat was het beslissende ogenblik in de Reformatie. Met deze symbolische daad tastte Luther de ruggegraat aan van Rome's stelsel, ja van de hele toenmalige rechtsorde, van de Middeleeuwse verhouding van kerk en Staat, nl. de Kerk als super-Staat, de paus als vorst boven alle vorsten der aarde en als opperste heerser in geestelijke zaken.

Mw. mr. dr. J.C. de Meyere is vele jaren een zeer gewaardeerd en deskundige medewerkster geweest van de vereniging het het orgaan van de vereniging. Als juriste had zij - naast haar werk - bijzondere belangstelling voor het (r-k) canoniek recht. De studie in dit canonieke recht resulteerde in het feit dat zij de (enige?) protestantse deskundige was en is van het r-k canonieke recht. Steeds heeft zij in Protestants Nederland de ruimte gekregen om aan te tonen dat studie van dit recht - zeker voor protestanten maar niet minder voor rooms-katholieken - van zeer groot belang is. Steeds weer moedigde zij aan tot deze studie. De nu hoogbejaarde mr. dr. De Meyere zou - als zij lichamelijk hiertoe in staat zou zijn - zeker een nieuw artikel voor ons hebben geschreven. Wij volstaan met een herdruk van haar artikel 'Over het juridische element in de R.K. kerk' uit 1964 (PN, 30e jrg, no1, januari 1964). Het is representatief voor de boodschap van mw. De Meyere. Deze boodschap onderschrijft Protestants Nederland volkomen.

In het geschrift, dat Luther ter verklaring van zijn vermetele daad opstelde 1), haalt hij 30 uitspraken uit de kerkelijke rechtsboeken aan, die hem bijzonder onchristelijk voorkwamen, bijvoorbeeld: 'De paus mag door niemand op aarde geoordeeld worden, ook mag niemand over 's pausen oordeel richten, wel zal de paus alle mensen op aarde richten' en 'Staat dit artikel, zo valt Christus en Zijn Woord. Staat het echter niet, dan valt het gehele Geestelijke Recht met pauselijke Stoel en al'. Luther miste in dit stelsel de deemoed, gepredikt door Christus, die een rijk stichtte, dat niet van deze wereld is. Waar hij vooral aanstoot aan nam, was, dat van het Evangelie een rechtsstelsel was gemaakt; het geloof was omgezet in de rechtsplicht tot uiterlijke gehoorzaamheid aan de besluiten van de paus. Daarboven stelde Luther het persoonlijke geloof als innerlijke bevrijding, als vrije beslissing volgens het aan het Evangelie gebonden geweten.

Merkwaardigerwijs heeft het Concilie van Trente deze 'gronddwaling van de reformatoren', nl. de loochening van een hiërarchisch opgebouwde Kerk en haar onfeilbaar leergezag, niet uitdrukkelijk verworpen. Op deze leemte vestigde de Duitse curiekardinaal Reisach de aandacht, toen Pius IX in 1864 zijn plan om een oecumenisch concilie bijeen te roepen, kenbaar maakte 2). Inderdaad heeft het in 1869/1870 gehouden Eerste Vaticaans Concilie het door Luther bestreden stelsel dogmatisch vastgelegd. Dit geschiedde door de aanvaarding en de pauselijke bekrachtiging van twee uiterst belangrijke definities betreffende de positie van de paus:

De definitie van het primaat: 'Wij vernieuwen voorts de beslissing van het algemene concilie van Florence', (anno 1439) 'volgens welke alle gelovigen moeten geloven dat de Heilige Stoel en de paus van Rome de voorrang hebben in heel de wereld, en dat de paus van Rome de opvolger is van de apostel Petrus, de ware plaatsvervanger van Christus en als hoofd van heel de Kerk ook de vader en leraar van alle christenen; en dat hem in de H. Petrus de volle macht om de Kerk te weiden, te regeren en te besturen is overgdragen door onze Heer Jezus Christus, zoals dit ook vervat ligt in de akten van de algemene concilies en in de canons'.

Definitie van de pauselijke onfeilbaarheid: 'Dat de paus van Rome, als hij vanuit de leerstoel (ex-cathedra) spreekt, dat wil zeggen als hij zijn ambt van leraar en herder van alle christenen uitoefent en krachtens zijn hoogste apostolische macht definitief beslist, dat een leer over geloof of zeden door heel de Kerk gehouden moet worden, op grond van de Goddelijke hulp die hem in de H. Petrus beloofd is, zich mag verheugen in de onfeilbaarheid waarmee de Goddelijke verlosser Zijn Kerk bij de definitieve beslissing over een leer in zaken van geloof of zeden heeft willen toerusten; en dat dus zulke definitieve beslissingen van de paus van Rome door zichzelf, maar niet door de toestemming van de Kerk onherroepelijk zijn' 3).

De eerste definitie betekende een vernieuwde omschrijving van de positie van de paus sinds de Middeleeuwen: hij is een supra-nationale vorst boven alle vorsten en regeringen der aarde, aan wie iedereen behoort te gehoorzamen. Zeer duidelijk is dit ook te vinden in het thans geldende Kerkelijke Wetboek: de Codex Iuris Canonici, die in 1918 in werking trad. 'De Eerste Stoel wordt door niemand geoordeeld', zegt canon 1556. De paus heeft het recht alle vorsten der volkeren te oordelen, leert canon 1557.

In deze positie kan de paus geen onderdaan in enig land zijn, dus is de Kerkelijke Staat onmisbaar, de

paus moet in dit systeem een wereldlijk souverein blijven. Toen dan ook nog geen drie maanden na het vaststellen van deze definitie, op 9 oktober 1870, de Kerkelijke Staat bij het Koninkrijk Italië werd ingelijfd, was het nodig aan de paus de voorrechten van een souverein en de exterritorialiteit van zijn paleizen te garanderen. Hierin voorzag de Italiaanse Garantiewet van 13 mei 1871. Tijdens Mussolini, in 1929, werd de Kerkelijke Staat in kleinere afmetingen hersteld.

De Kerk is in dit stelsel een soort van Staat van hoger orde. Zij is verplicht haar taak te vervullen onafhankelijk van enig burgerlijk gezag en zij bepaalt zelf eenzijdig waar de grens ligt tussen haar gezag en dat van de burgerlijke overheid. De gehele mensheid is verplicht zich onder haar te scharen (canon 1322). Alle gedoopten zijn en blijven aan haar wetten onderworpen, ook al zijn zij niet-r.k gedoopt of afvallig geworden. Kerk en Apostolische Stoel zijn als rechtspersoon van goddelijke oorsprong (canon 100). In een toespraak op 13 november 1949 tot leden van de heilige Romeinse Rota (kerkelijke rechtbank) heeft Pius XII er nog eens aan herinnerd, dat Christus zelf bij de eerste grote belofte (Matth. 16:16-20) Zijn Kerk als juridische gemeenschap heeft ingesteld. 'Waarlijk blind moet zijn wie de ogen sluit voor deze werkelijkheid'. Het Recht moet zich dan ook naar de leer der kerk richten. In zijn encycliek 'Over het Mystieke Lichaam van Christus', van 29 juni 1943, heeft Pius XII bijzonder nadruk gelegd op het juridisch karakater van de Kerk. De omschrijving, door Christus van de macht, die Hij aan Zijn apostelen en hun opvolgers gaf, wordt de grondwet van de gehele Kerk genoemd (par. 37). Op grond van Joh. 17:18 en 20:21 spreekt de paus in par. 53 van de zogenaamde juridische zending, waarmede de goddelijke Verlosser de apostelen in de wereld heeft gezonden, zoals Hij zelf door de Vader gezonden was.'.

De tweede definitie volmaakt het juridisch karakter van de kerk als super-Staat. Elke geloofsleer, die de paus afkondigt, moet aanvaard worden en er moet aan gehoorzaamd worden als aan een wet. Het komt aan op uiterlijke gehoorzaamheid. Tevens was nu, na eeuwenlange strijd, uitgemaakt, dat de paus boven de concilies staat. De besluiten van een concilie hebben geen definitieve bindende kracht, indien ze niet door de paus bekrachtigd zijn en op zijn bevel afgekondigd. (canon 227). Van besluiten van de paus is geen beroep op een concilie mogelijk (canon 228 par. 2).

Het werd nacht in de middag toen Pius IX op 18 juli 1870 de bekrachtiging van de leerstukken betreffende pauselijke primaatsmacht en onfeilbaarheid voorlas en ze daarmee tot dogma's verhief. Huiveringwekkend als het onweer, dat zijn woorden begeleidde, was de draagwijdte van zijn uitspraak: de mogelijkheid dat Rome zich van binnen uit zou reformeren, was afgesneden. 'Door de dogmaverklaring van 1870 heeft Rome de weg van een latere herziening van vroegere beslissingen zelf geblokkeerd. Wat ooit door pausen officieel is goedgekeurd moet als onfeilbaar worden beschouwd; wie met Rome contact zoekt kan weten, dat er maar één weg is, de weg van de onderwerping zonder reserve' 4).

Uit de rede van Paulus VI bij de opening van de tweede zitting van het tweede Vaticaans Concilie op 29 september 1963 blijkt duidelijk, dat Rome ten aanzien van de afgescheiden broeders niet verder kan gaan dan een verhouding als die tot de Geünieerde Orthodoxe Kerken: alleen enige vrijheid wat betreft praal, ritus, etc. Maar aan de dogma's kan niet getornd worden. In zijn boek 'De eenheid der Christenen' (blz. 87) citeert kardinaal Bea met instemming een uitspraak van de lutherse bisschop van Hannover, dr. Lilje, dat het 'ondenkbaar zou zijn dat een Concilie de dogmatische grondslagen van de katholieke Kerk in twijfel zou trekken'. En Bea voegt er aan toe: 'Wij zouden de eenheid en onze afgescheiden broeders een slecht begrepen liefde toedragen als wij bij hen de verwachting wilden wekken dat men van hen slechts de erkenning van de 'fundamentele dogma's zou eisen, dat men zal afzien van het aanvaarden van de dogmatische decreten van het Concilie van Trente, of dat men bereid is om het dogma van het primaatschap of de onfeilbaarheid van de paus te herzien. Wat de katholieke Kerk eenmaal tot geloofspunt heeft verklaard, heeft zij niet eigenmachtig gedaan, maar onder ingeving van de Heilige Geest, van de Geest die Jezus aan de Kerk heeft beloofd 'opdat Hij haar zou leiden als naar de totale waarheid'. Als steeds wordt hier van r.k zijde als bewezen aangenomen wat te bewijzen is. Wat Rome zegt is waar, omdat Rome het zegt. Wel is door deze uitspraak bewezen, dat de scheidsmuur tussen Rome en Reformatie er in de loop der eeuwen niet lager op geworden is.
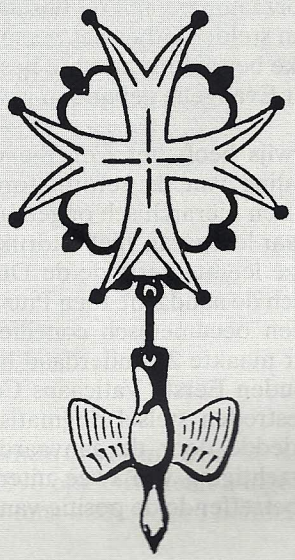
1) Waarom des Pausen en zijner jongeren boeken door Doctor Martinus Luther zijn verbrand (1520)
2) Hubert Jerdin, Geschiedenis van de Concilies (1959), blz 148
3) Hubert Jerdin, Geschiedenis van de Concilies, blz 169, 170
4) Prof. Dr. A.J. Bronkhorst, Het Concilie en de Oecumene, (1962), blz. 27.